

HISTORISK REFLEKTION OVER UDVIKLINGSBEGREBET.

Igennem tiden har menneskets filosofiske overvejelser været præget af et dualistisk verdenssyn. Således er fx allerede Platons og Aristoteles' tænkning karakteriseret af den tanke, at der i mennesket er en "Higen efter at formes af den nærmest overordnede Form" (Søe, s. 15). Mennesket er i sin natur et dyr, men i sin sjæl er det guddommeligt, det er "faldet" fra gudernes verden, og dets stræben skal derfor ses i et teleologisk lys, nemlig som forsøget på at vende tilbage til denne verden.

Denne tankegang går også igen i den jødisk/kristne tradition. Mennesket er det fortabte væsen, hvis højeste mål er at finde sin gudsbestemte plads i verden (jvf. L. Grane). Dette skal naturligvis ses i sammenhæng med datidens feudale samfundsopbygning, hvor hvert enkelt menneske netop var låst fast i sin position i samfundet, og hvor - i hvert fald - feudalherrerne ikke ønskede dette system ændret.

Imidlertid afløses feudalsamfundet i 1500-tallet endeligt af den kapitalistiske produktionsmåde med cirkulationssfaærens frie marked. Nu bliver det en nødvendighed for kapitalejerne, at arbejdskraften kan cirkulere frit, hvorved det liberalistiske frihedsideal opstår. Fortidens fastlåste samfundsideer erstattedes i småborgerskabet af tanken om friheden og den fri vilje, samtidig med at barneårene blev gjort til en disciplinerings- og indlæringsperiode, hvor børnene skulle oplæres til at beherske deres følelser, så de kunne indgå i det politiske og samfundsmæssige liv.

"Der krævedes en disciplinering af affekter, en selvdisciplinering bestemt af forretningsmæssige forhold, en permanent indre styring af egne affekter, tanker og handlinger" (Mørch, s. 50).

I denne forbindelse er netop "den indre styring" et centralt begreb, idet man nemlig under den liberalistiske subjekttopfattelses frembrud søgte at erstatte de tidligere tiders ydre tvang med en indre - igen begrundet i det dualistiske menneskesyn, hvor sjæl og legeme er i "strid med hinanden". Barndommen, der udskiltes som begreb i denne periode, bliver altså den tid, hvor individet skal lære at udøve denne kontrol. (Olsen og Køppe, s. 23-28)

I renæssancen opstår der en større interesse for det dennesidige og det enkelte menneske, og samtidig hermed kommer den menneskelige erfaring til at spille en større rolle, ikke mindst inden for den videnskabelige forskning, som blev empirisk orienteret, hvilket betyder, at man i det 17. århundrede fjerner sig fra de overleverede traditioner. Den tiltagende tro på menneskets muligheder - også tankemæssigt - og dermed understregningen af den menneskelige erfaring (Bacon) medfører, at man lægger stadigt større vægt på den menneskelige fornuft snarere end de overleverede religiøse autoriteter. Man søger således at udforske naturen og de love, der gælder for den (Newton og det nye kopernikanske verdensbillede, omkring 1540).

Filosofisk begynder man at forestille sig Gud som den store "ur-mager" (den ubevægede bevæger), der har trukket universet op og sat det i gang, men som ellers ikke blander sig - en ide, der åbner mulighed for en udviklingsforståelse i nutidig forstand og som samtidig er forenlig med de langsomt fremkommende biologiske overvejelser.

I løbet af 1700-tallet og i overgangen til 1800-tallet udvikledes en stærkere opdeling af sfærerne i samfundet, samtidig med at også småborgernes økonomiske forhold ændredes. Produktion og reproduktion adskiltes i alle klasser, og der skete en klar specialisering af hjem-

mets funktioner, hvorved familien i særlig grad "intimiseredes". Den såkaldt "borgerlige familie" opstod mao. på dette tidspunkt.

I et opgør med oplysningstidens og rationalismens prioritering af fornuften medfører denne intimisering fremkomsten af "den inderliggjorte følsomhed", som blev det nye ideal - den såkaldte "humanistiske subjektoplevelse". Men selv om den følelsesmæssige frihed blev et nyt ideal, forblev familien en reaktionær og autoritær institution, og da småborgerskabet samtidig gradvis havde mistet sine produktionsmidler, dyrkede man børnene som en lille "kapital", der gennem en eventuel samfundsmæssig karriere kunne genoprette familiens velstand. Opdragelsens mål var således i høj grad en forberedelse til indgåen i samfundet, men der var dog ikke desto mindre sket en inderliggørelse af følelseslivet, set på baggrund af de tidligere fornuftsbetonede idealer. (Olsen og Køppe, s. 28-32)

De opfattelser af menneskelivets forløb - og dermed også for opfattelsen af børnenes rolle i samfundet - der har været rådende indtil dette tidspunkt i historien, har det til fælles, at der ikke er tale om egentlige udviklingssyn. I både den antikke og den jødisk-kristne tankegang er menneskelivet udtryk for en forandring, men ikke en egentlig udvikling, idet livet er prædetermineret og mennesket ikke udvikler noget nyt, men snarere finder det frem, som det allerede er blevet udstyret med.

Et brud i forhold til disse "forandringsteorier" fremkom filosofen G. W. F. Hegel med i sit dialektiske system (omkr. 1807). Kant havde tidligere ført bevægelsen ind i "fænomenernes verden", idet han opfattede disse som menneskets (foranderlige) opfattelse af de a priori principper. Hegel overtog denne "bevægelse", men forsøgte at forstå verden og "menneskeånden" ud fra en historisk proces. Det nye i Hegels filosofi er, at han forkaster den teleologiske forståelse og ser den historiske forandring som en "reel" udvikling, der er styret af modsætninger og deres samspil. Han gør op med de uforanderlige ideer og fører "Bevægelsen ind i logikken" (Søe, s. 139). Den dialektiske metode forklarer både, "hvordan vi tænker, og hvordan Virkeligheden er" (Søe, s. 139).

Hegel bygger sin filosofi på den tanke, at ethvert fænomen er en enhed af modsatte begreber. Hvis man således koncentrerer sig om et enkeltfænomen (i sin analyse), vil det uvægerligt lede opmærksomheden over på dets direkte modsætning, hvorved man endelig opdager, at "sandheden" er en højere enhed af disse to fænomener eller begreber - en syntese af de to modsætninger. Det betyder, at videnskabelig tænkning ikke strander i ubevægelige begreber, "men bevæger sig fra Tesen gennem dens tilsyneladende Modsatning Antitesen til den Enhed, Syntesen, hvori Modsatningerne er "aufgehoben" (dvs. overvundet og indeholdt, forf. anm.) ... "Saaledes forstaar Filosofien den historiske Udvikling i dens Nødvendighed..." (Søe, s. 141, originale fremhævelser.

Inden for det videnskabelige område er Jean-Baptiste Lamarck den første, der formulerer en omfattende biologisk udviklingsteori i sin "Philosophie zoologique" fra 1809. Han "hævdede, at arterne var under stadig udvikling som følge af organismernes stræben" (Engelsted 1980, s. 104, original fremhævelse). Han indførte "tilpasningsbegrebet", idet han påstod, at ændringer i omgivelserne får dyrene til - vha. deres indre følelse ("sentiment interieur") - at forandre sig. Dette fænomen kunne Lamarck imidlertid ikke bevise eksperimentelt, og hans tænkning fortabte sig "i tumulterne omkring den franske revolution" (Engelsted 1980, s. 104), (Engelsted 1989, Christensen & al.). Selv om Lamarcks

tænkning således "forsvandt", har dens indhold (i andres udtryk) dog haft stor betydning for udbygningen af det biologiske udviklingsbegreb (som også spiller en rolle inden for psykologien).

I midten af 1800-tallet betød kapitalismens udvikling(!) en samfundsmæssig strukturændring, hvorved dominansen forskydes fra cirkulationssfæren til produktionssfæren. I den tidlige kapitalisme havde varecirkulationen domineret samfundet, men efterhånden som der investeredes i udvidelser af produktionsmidlerne, blev intimsfæren og cirkulationssfæren "rene serviceorganer for den produktive kapital" (Olsen og Køppe, s. 39). Lønarbejderne blev

"mere og mere fremmedgjorte i produktionsprocessen ... tilværelsen fik et så automatisk, kausalt determineret og mekanisk præg, at det også måtte øve indflydelse på deres karakterstruktur" (Olsen og Køppe, s. 39).<

En af forudsætningerne for dette var den teknologiske udvikling, der medførte stadigt bedre og mere funktionsdygtige maskiner. Kapitalejerne var nødt til at foretage investeringer på dette område, hvilket betød øgede fremskridt inden for det naturvidenskabelige område. Som et af disse gjorde lægeverdenen store opdagelser og kunne efterhånden forklare stadigt flere sygdomme som beskadigelser af legemets mekaniske sammenhænge.

Den stigende automatisering af maskinerne og altså også det mekaniske syn på mennesket udgjorde et nyt menneskesyn - den såkaldte "mekanicistiske subjektoplevelse". Mennesket reduceredes til at være en biologisk maskine, hvorved man også så bort fra sindet og den fri vilje. Denne forståelse appellerede naturligvis i særlig grad til naturvidenskaberne, da de ud fra dette syn kunne beskrive hele virkeligheden. Nervesystemet forklaredes som et mekanisk princip, og de følelsesmæssige sider ved menneskelivet bestemtes som nedarvede instinkter og reflekser (Olsen og Køppe, s. 32-39).

I 1859 fremlagde Charles Darwin i "On the Origin of Species" sin teori om arternes udvikling - og dermed introducerede han det moderne (biologiske) udviklingsbegreb. Hvor Lamarck havde været teleologisk præget i sin udviklingsforståelse, var Darwin (hovedsageligt; jvf. Engelsted 1980) mekanisk orienteret i sin teori om tilpasning. Hermed blev det også klart, at "mennesket, der hidtil havde været anset som det uforanderlige resultat af en engang forefunden skabelsesakt, i sine naturlige egenskaber og muligheder er resultatet ... af en "stammehistorie" (Holzkamp 1983b, s. 41).

Således var disse fremskridt inden for den videnskabelige forskning med til at bane vejen for opgøret med det idealistiske udgangspunkt for Hegels dialektiske opfattelse.

I sin bog "Kristendommens Væsen" gør Feuerbach op med Hegels filosofiske udviklingsidealisme, der i sin yderste konsekvens kan beskrives som den antagelse, at naturen - den materielle verden - kun er den absolutte ides "overførte udslag", det afledede, der "overhovedet kun eksisterer takket være ideens nedladenhed" (Engels, 1973a, s. 365). Sagt på en anden måde: at det værende ses som "bevidsthedens eller åndens egen udfoldelse af og for sig selv" (Engelsted, 1980, s. 106 ff, vores understregning).

Feuerbach fremhæver heroverfor den materielle virkeligheds eksistens som værende uafhængig af filosofien, og som det grundlag, vi som mennesker vokser frem af. Feuerbach argumenterer på denne baggrund for, at religiøse forestillinger i virkeligheden blot er genspejlinger af "det menneskelige væsen", og ikke reelt eksisterende fænomener i en slags

åndelig parallelverden. Feuerbach fremfører og udvikler således det materielle standpunkt - en udvikling, der egentlig kan beskrives som en hegelianers udvikling til materialismen, og som på et bestemt trin "betinges et totalt brud med forgængerens idealistiske system" (Engels, 1973a, s.370). I forlængelse heraf forklarer Feuerbach ånden - vor bevidsthed og tænkning - som blot et produkt af et stofligt, legemligt organ, hjernen: åndener materiens højeste produkt. Dette er en betrægters reduktionistisk-materialistiske tilgang - og videre når Feuerbach ikke!

På denne måde bliver Feuerbachs materialisme beskuende - i den forstand, at "genstanden", den menneskelige virksomhed, opfattes som objekt, ikke som praksis, ikke subjektivt som sanselig virksomhed (Marx, 1973, s.401, 1. Feuerbachtese). Feuerbachs opgør med religionen forbliver hermed på det abstrakte og ahistoriske plan, idet han godt nok opløser "det religiøse væsen i det menneskelige væsen" (Marx, 1973, s.402 ff, 6. Feuerbachtese), men han gør det uden erkendelse af, at religionen - som også alle andre menneskelige ytringer - er et immanent ('iboende') samfundsmæssigt resultat (Marx, 1973, s.403, 7. Feuerbachtese). Feuerbachs væsentligste bidrag - og dermed hans fortjeneste - er, at han bringer 'det himmelske' ned på jorden, som noget denne-sidigt; mentilbage er stadig at begribe også dette i en samfundsmæssig udviklingssammenhæng. Først med Marx og Engels finder dette sted, idet deres 'dialektiske materialisme' som videnskabelig verdensanskuelse formår en bestemmelse heraf. De teoretiske grundantagelser, som den dialektiske materialisme udvikles på, kan begribes som en materialistisk forankring af Hegels dialektiske udviklingslove / -principper; nemlig 1) loven om modsætningernes enhed og kamp; 2) loven om kvantitetens omslag i kvalitet; og 3) loven om negationens negation. Centralt i dialektikken står den erkendelse, at det eneste uforanderlige, der overhovedet eksisterer, er selve bevægelsen. Det er denne 'altings bevægelse', som beskrives i de 3 ovenstående love. De skal derfor her kort forklares:

1) Loven om modsætningernes enhed og kamp.

Denne formulering udtrykker erkendelsen af, at oprindelsen til al bevægelse og forandring er de, i alle ting, iboende modsætninger og modsigelser. Modsætninger hvis eksistens på samme tid forudsætter og udelukker hverandre. En sådan dialektisk enhed af modsætninger kan, under bestemte betingelser, sprænges og noget nyt opstå. Hermed kommer den anden hovedlov på tale.

2) Loven om kvantitetens omslag i kvalitet.

Enhver ting i naturen er karakteriseret ved en bestemt kapacitet eller tolerance, inden for hvilken den kan bære en kvantitetsophobning uden at sprænges, uden at ændre kvalitet. Overskrides denne ophobningskapacitet, vil et kvalitetsomslag indtræffe. Dette finder sted igennem en skærpning af modsatrettede processers indbyrdes relationer, og resultatet af omslaget er altid væsensforskelligt fra det i udviklingen sprængte. I denne forbindelse bliver den tredje hovedlov relevant.

3) Loven om negationens negation.

Dette kan også formuleres som loven om tese, antitese og syntese, og indebærer at den dialektiske udvikling ved kvalitetsomslaget ikke blot sprænger den forrige struktur og fører til en benægtelse - en negation - af det tidligere, men at den også fører til et nyt stadium, hvor de udviklingsdygtige elementer, der hæmmedes af den tidligere struktur, nu får udfoldelsesmuligheder. Disse nye elementer vil så udvikle nye modsætninger, der ved kvantitativ ophobning fører til et nyt kvalitetsomslag. Negationen medfører altså sin egen negation. Det aktuelle forløb er således ikke en reproduktion af det, der var. Det er ingen gentagelse (Lykke-Poulsen, 1978).